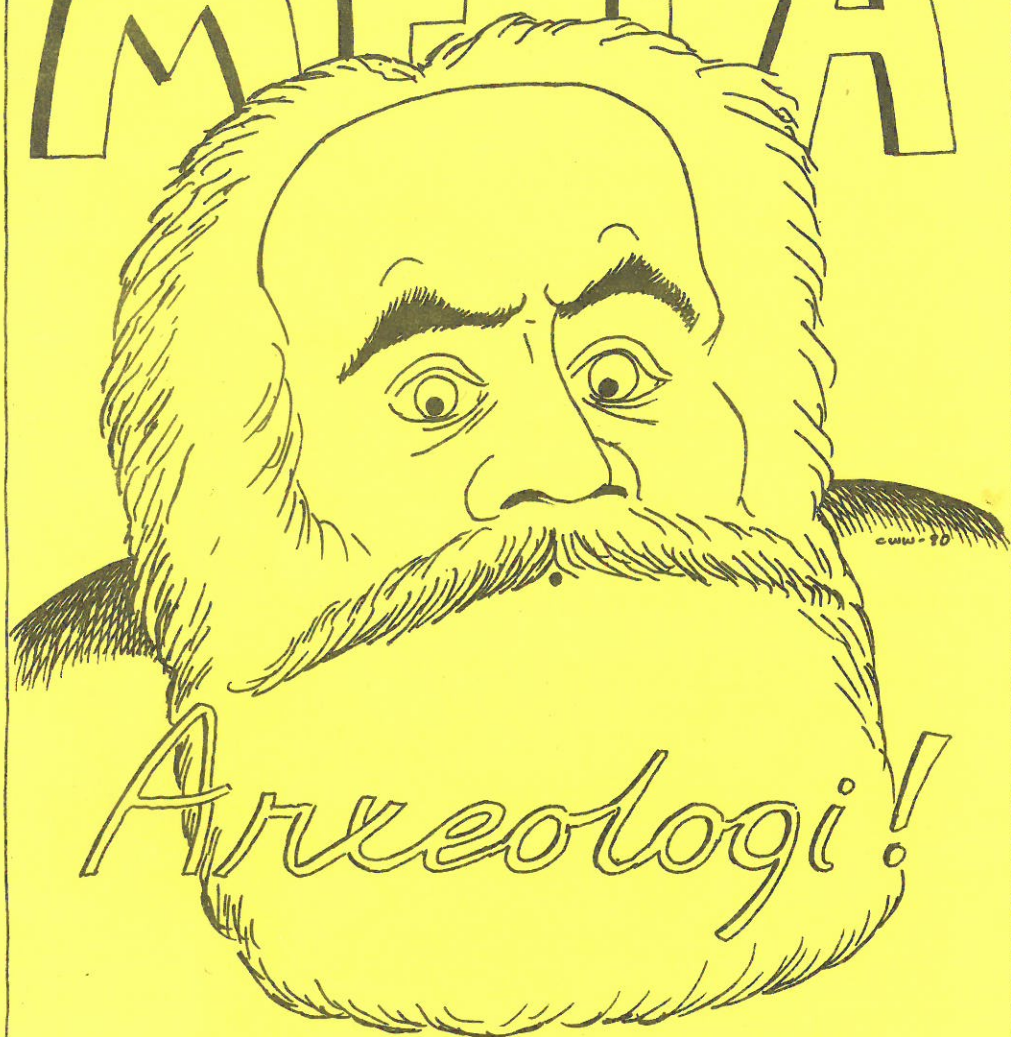

META

Arkeologi!

MEDELTIDSARKEOLOGISK TIDSKRIFT 3 · 1980

REDAKTIONELLT

I takt med tidens allmänna lågkonjunktur har också META - i all blygsamhet - fått underkasta sig hårda ekonomiska realiteter, och har, i alla fall med detta nummer, inlett en sparkampanj. Det är vi ju inte ensamma om i dessa stunder! Förra numret överskred helt de planerade kostnaderna, vilket har medfört att föreliggande nummer framstår i en något slankare och enklare skepnad, än vad som ursprungligen var tänkt. Men den slanka profilen betyder inte att föreliggande utgåva av META är ett lättviktsnummer, vad gäller innehållet.

Huvuddelen av numret ägnas denna gång åt en diskussion mellan Lars Redin och Olaf Olsen om användbarheten - och behovet - av kvantitativa analysmetoder inom arkeologisk forskning. Diskussionen har, i alla fall som redaktionen ser det, perspektiv långt ut över de direkta metodfrågorna. Synen på kvantitativa analyser och möjligheter till tolkningar säger också något om vetenskapsteoretiska utgångspunkter. META-redaktionen uppmanar alla sina läsare till att delta i den diskussion, som förhoppningsvis följer på duellen Redin-Olsen. Läs, skriv och gör dig hörd!

Redaktionen har för övrigt kunnat konstatera att hösten så smått är i antågande i det sydsvenska landskapet. Det betyder att i en stor del av Norden är grävningssäsongen på upphällningen. Tiden närmar sig inomhusarbete och rapportskrivning; för någras del mer omfattande efterarbete. Inte nog

med att vi går mot en kyligare årstid, utan också att vi tycks gå ett allt kyligare ekonomiskt klimat till mötes. 1970-talets stora utgrävningar i de medeltida stadskärnorna kanske tillhör en svunnen epok. Hur blir det då med det stora publiceringsarbete, som kommer att följa efter den väldiga utgrävningensaktiviteten de senaste tio åren?

Det är ett arbete som ligger i framtiden; en framtid kanske utan de resurser som man på vissa ställen tidigare hade tillgång till. Hur ska man då publicera de stora materialmängderna på ett förnuftigt och ekonomiskt genomförbart sätt, så att materialet och resultatet kan bli aktiva delar av den historiska och arkeologiska forskningen? Om detta kommer årets sista nummer av META att handla. Har du åsikter om och synpunkter på den framtida publiceringsverksamheten kring de stora stadsgrävningarna, så ge dig till känna i META! - Nordens enda facktidskrift för medeltidsarkeologer.

Till slut beklagar redaktionen att en undersökning på Island föll bort i förra numrets grävningsöversikt. Våra farhågor inför förbisedda undersökningar i norr blev delvis besannade och vi publicerar därför i detta nummer en kompletterande förteckning över den gångna sommarens undersökningar i Nordnorge.

Redaktionen: Anders Andrén
Axel Christophersen
Lars Redin
Claes Wahlöö
Anders Wihlborg

KVANTITATIV HÅLLNING OCH/ELLER TEORETISK MEDVETENHET - ETT PROBLEM I MEDELTIDSARKEOLOGI?

Vid den medeltidsarkeologiska metodkonferensen i Marstrand hösten 1979 höll professor Olaf Olsen i Århus ett föredrag om problem och faror med kvantitativa metoder inom stadsarkeologin. Föredraget är nu under publicering i skriftserien CBA Research Report och ingår i ett nummer som heter "CBA Urban Environmental Archaeology Conference Proceedings".

Undertecknad var inte närvarande vid mötet i Marstrand, men fick i efterhand del av Olaf Olsens inlägg i manuskript. Vi hade gärna publicerat det i sin helhet i META men var ju förekomna av

Samtidigt innehåller föredraget så mycket av principiellt intresse att vi har funnit det vara av vikt att ta upp det i någon form i META - även om en stor del av META:s läsekrets var närvarande i Marstrand och därför är bekanta med Olaf Olsens synpunkter. Undertecknad berörs direkt av vissa av dem och vill gärna kommentera detta speciellt. Jag gör följaktligen i det följande en summering av vad jag uppfattar som det centrala i föredraget och tar sedan upp en diskussion på vissa enskilda punkter.

Olaf Olsen inleder med att utfärda en allmän varning för de källkritiska farorna med olika kvantifieringsmetoder: spridningskartors förledande verkan (spridningskartor bör förbjudas omedelbart och totalt för en period av 25 år), faran i kvantifiering av stora arkeologiska fyndmaterial, som inte tar hänsyn till representativiteten: "some colleagues are possessed by the pathetic idea that by the mere act of counting their artefacts or barrows and working out percentages they are raising archaeology

from its modest place among the arts and transforming it into a social or even a natural science". Dessa personer har dock inte uppmärksammat den stora skillnaden mellan arkeologi och natur-social-vetenskaperna, nämligen att de senares källmaterial är obegränsat - medan arkeologerna har att hantera material, som begränsats av tillfälligheter, så att det i de flesta fall inte är möjligt att prova dess representativitet.

Olaf Olsen menar att problemet med kvantifieringen inom medeltidsarkeologin har uppstått som en följd av stadsarkeologins expansion under perioden efter andra världskriget. Då avlöste arkeologer konsthistoriker som materialinsamlare - vilket ledde fram till massmaterialen och därmed förknippade problem. Efter detta gör Olaf Olsen en rad exemplifieringar, med utgångspunkt från några av de vanligaste arkeologiska massdatamaterialen: keramik, gravar och djurben. Det kan vara på sin plats med en kort summering av dessa.

Kvantifiering av keramikmaterial kan enligt Olaf Olsen användas för slutsatser kring dateringar, och olika keramiktypers utveckling och uppträdande - på sätt som demonstrerats i Århus Søndervold (H. Hellmuth Andersen, P.J. Crabb, H.J. Madsen, Köpenhamn 1971). Man är däremot ute på hal is när man med hjälp av keramikmaterial vill lösa mera allmänna arkeologiska problem som t ex handelskontakter. För exempelvis Southampton ger skriftligt källmaterial en från det arkeologiska keramikmaterialet helt avvikande bild av handelskontakterna. I Hedeby har man vid de omfattande undersökningarna i bosätt-

ningsområdet knappt påträffat någon tidigmedeltida AII-keramik, som annars finns i sådan omfattning runt Östersjön. Däremot har man nyligen vid undersökningar i hamnbassängen funnit sådan i riklig mängd.

Olaf Olsen anför en rad invändningar mot slutsatser kring gravfältsmaterial. I Viborg i Danmark har man (i Boldsen: "Liv og død i middelalderens Viborg" MIV 8, Viborg 1978, s 76-85) på grundval av ett relativt litet material och med hjälp av antropologiska paralleller konstruerat en befolkningspyramid, som inte tar hänsyn till den stora invandringen i medeltidsstäderna. I Svendborg har man (i: Skrifter fra Svendborg & Omegns museum vol 3, 1979, Jansen samt Tkocz) med utgångspunkt från undersökning av en franciskanerkyrkogård menat att levnadsomständigheterna var goda i det medeltida Svendborg - detta till trots att man inte har att förvänta ett representativt socialt utsnitt i en kyrkogård av detta slag. I Skanör har slutsatser (av författaren till detta inlägg i: Lagmanshejdan, Ett gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör, Lund 1976) dragits om sociala förändringar trots att man bör utgå ifrån att det analyserade materialet är unikt och underställt speciella villkor. I Lund har osteologiska analyser av djurbensmaterialet (Jan Ekman: Early Medieval Lund, The fauna and the landscape, Archaeologica Lundensia V, 1973) lett fram till våghalsiga slutsatser om hästens sällsynthet i vardagsmiljön samt sillens i födan - detta på grundval av låg frekvens av häst- och sillben; den ena slutsatsens riktighet är beroende av att man ätit hästkött (vilket man inte gjort) eller haft för vana att strö ut hästskeletten över bosättningsytan; det andra antagandet bortser från att sillben bevaras dåligt och att det stora sillfisket i Öresund måste ha haft effekter också i Lund.

Detta är ett mycket summariskt referat av Olaf Olsens synpunkter. De finns som sagts i sin helhet och i mera stimulerande språkdräkt återgivna i CBA Research Report och bör av var och en som är intresserad inhämtas där.

Mina utgångspunkter, när jag ställde mig uppgiften att kommentera detta var att vi, dvs Olaf Olsen och jag, med största sannolikhet har helt olika målsättningar med behandling av arkeologiskt material; detta borde dock inte hindra att vi kunde enast i kritik kring metodiska avarter och i princip kräva uppehållande av gemensamma krav på källkritisk stringens. Efter en första genomläsning föreföll det mig också som om den kritik Olaf Olsen riktat i sina exempel var helt berättigad - givetvis med undantag från de som berör mig själv. Efterhand som jag funderat närmare på det hela har jag faktiskt kommit att nästan helt ändra uppfattning: jag tycker således att i stora stycken är Olaf Olsens synpunkter missvisande och orättvisa - med undantag för de som berör min hantering av Lagmanshejdan; vad de angår anser jag visserligen att kritiken är felaktig, men ändå ytterst berättigad och pekar på en avgörande svaghet med mitt avhandlingsarbete.

Som en inledning för mina synpunkter levererar jag följande oration:

Jag menar att målsättningen med Olaf Olsens framställning är missvisande. Han vill behandla faran av kvantifiering

och problem med slutsatser grundade på kvantitativt behandlade datamaterial - antingen detta haft formen av korologiska sammanställningar eller i form av tabellariska sammanställningar. I intet fall har hans kritik dock i realiteten gått ut på att faktamaterialet förvanskats genom statistiska manipulationer eller felräkningar. Hans invändningar har ifrågasatt antagna sakförhållanden eller argumenterat med alternativa tolkningsförslag på grundval av samma eller kompletterande faktamaterial och/eller andra - enligt hans mening överlägsna teoretiska modeller. Hans synpunkter synes mynna ut i att inga slutsatser kan dras därför att tillräcklig kunskap saknas, eller att arkeologiskt material inte är användbart för den typ av frågor, som behandlats. För mig framstår det som väsentligt att den typ av invändningar som Olaf Olsen framfört verkligen redovisas och beaktas, men jag menar att de ligger inom ramarna för normal kritik och inte har speciell och exklusiv relevans för kvantifieringen som vetenskaplig arbetsmetod inom arkeologin.

Det känns dock viktigt att erinra om det andra ledet av den inledande karaktärisering av arkeologins begränsningar, som Olaf Olsen anförde: till skillnad från social och naturvetenskaperna kan ej arkeologin ge en sammanfattad verklighetsbeskrivning, då den endast kan producera ett ofullständigt källmaterial. En vetenskap är enligt detta synsätt endast exakt då tillgången på fakta är outtömlig. Beskrivningen ligger i faktamaterialets väsen, inte i den organisering av det, som vi kan åstadkomma. Vår uppgift som vetenskapare är att vara verklighetens tolk, ej dess analytiker eller beskrivare - min uttolkning av Olaf Olsens synsätt.

Ett vetenskapsideal av detta slag, placerar arkeologin på en säker och trygg

grund. Som arkeologer blir vår uppgift klart angiven: vi har att samla in data och åstadkomma en så trogen och noggrann beskrivning av dem som möjligt. Uppgiften kan vara krävande, men är enkelt avgränsbar. Frågan är om den kan anses vara speciellt meningsfull?

Jag tycker inte att den uppgift arkeologin tilldelar sig enligt ovanstående ger tillräckligt goda skäl för dess utövande. Det beror inte på att jag saknar medvetenhet om arkeologiskt materials källkritiska fallor eller anser att dessa inte måste beaktas. Jag menar emellertid att den verklighetsbeskrivning som blir beroende av upphopad ostrukturerad mängd data blir obegriplig, sammanhangslös och oanvändbar. Eftersom verkligheten har sammanhang, är det vår uppgift att ange hur det sammanhang ser ut, som förenar alla de tillgängliga data. Vi har alltså att formulera teorier om sammanhang och pröva dessa teorier på våra data. Tillgången på relevanta data avgör givetvis i vilken grad prövningen kan bli detaljskarp; prövbarheten knyter sig dock vid relevansen inte vid mängden.

Nu finns det givetvis olika uppfattningar om hur verkligheten ser ut och varför den bär sig åt som den gör. I själva verket är ju detta skälet till att vetenskapande har en roll att spela.

För mig är det svårt att förstå den gränslinje mellan arkeologi och social- och naturvetenskap som Olaf Olsen markerar. Visst har arkeologiskt faktamaterial begränsningar - men det har också faktamaterial, som social- och naturvetare arbetar med. Om man menar att dessa vetenskaper kommer fram till säkrare resultat än vad arkeologin gör, torde detta i så fall bero på att utövarna av dem ställer mera relevanta frågor, och bättre förmår pre-

cisera förutsättningarna för frågornas besvarande. I själva verket bör man överväga om inte arkeologer i högre grad skulle sysselsätta sig med hur frågor bör ställas och för vilka de skall ställas.

Arkeologiskt material är källmaterial om samhällen i det förflutna - det är min utgångspunkt. Som arkeolog har jag alltså att arbeta med samhällssystem. Min arbetsuppgift är att formulera teorier om samhällen och pröva dessa teorier i mitt källmaterial.

Detta anger mitt synsätt i förhållande till Olaf Olsens utgångspunkter så som jag förstått dem. Jag liksom Olaf Olsen tycker också att det finns något patetiskt över de vetenskapare som tror att ett påstående om verkligheten blir säkrare eller mera meningsfullt bara för att det levereras i formen av en procentberäkning. Med detta som utgångspunkt borde vi kunna enas harmoniskt i kritik av andras felaktigheter. Det patetiska ligger dock i mina ögon inte i förtroendet för manipulationsmetoden, utan i tron att metoden ger objektivitet och därmed ansvarsfrihet för vetenskaparen. Jag tror ej på att objektivitet är möjligt - Olaf Olsen anser att det är objektiviteten som ska eftersträvas.

Vilka konsekvenser får denna skillnad i synsätt i praktiken? Låt oss beakta Olaf Olsens exempel.

Olaf Olsens invändningar i de exempel han anfört arbetar med något skiftande utgångspunkter. Dels tar han sin utgångspunkt i att berörde arkeolog inte tagit hänsyn till vissa sakförhållanden; det gäller den socialt styrda gravläggningen på franciskankyrkogårdar, det gäller det faktum att hästen traditionellt sett inte utnyttjats som föda. Dels motiveras invändningarna av att Olaf Olsen har uppfattningar om förhållan-

den, som gör vissa tolkningar orimliga: det gäller mortaliteten i medeltidsstäder, det gäller förhållandena i Skånör, det gäller - faktiskt - hans ställningstagande till den bristande sillbensförekomsten i Lund.

Olaf Olsen kritiserar att slutsatser dragits om förhållandena för borgerskapet i Svendborg, på grundlag av ett källmaterial, som torde ha begränsad social relevans. Den kritiken kan ju anses vara berättigad. Det är dock en smula osäkert att instämma i den reservationslöst innan det redovisats varför man i Svendborg menar att det aktuella gravmaterialet varit socialt representativt (se skriften Fra Svendborg .. Vol 3. s 22). Det är ändå en smula svårt att inse att Olaf Olsens synpunkt har relevans i förhållande till användningen av kvantitativa metoder. Om man i stället för att generellt säga att livet i Svendborg var gott, införde distinktionen att den befolkningsgrupp, som utnyttjade möjligheten att gravläggas på franciskanerklostrets kyrkogård av skelettmaterialet att döma hade fört ett gott liv, har man mött Olaf Olsens invändning men inte alls förändrat sitt utnyttjande av den kvantitativa metodiken.

Om man med Olaf Olsens invändning menar sig säga något intressant om förhållandena i Svendborg, har man dock skyldighet att göra troligt att den speciella sociala kategori det här handlar om verkligen var speciell ur de i detta sammanhang viktiga aspekterna: att man levde längre, åt mera näringsrik föda, hade lägre barnadödlighet, i mindre utsträckning än andra drabbades av krämpor, som ger spår i skelettet; man måste hävda att medeltidssamhällets sociala skiktning verkligen gav statistiskt mätbara medicinska skillnader. Om Olaf Olsen menar detta, har han gjort ett djärvt antagande, mycket djärvare än Jansens och Toez

antagande att de karaktäriseringar man gjort kan gälla allmänt för befolkningen i Svendborg under medeltiden.

Man skulle dock kunna kritisera Svendborgsuppsatsen för felbedömning av ett kvantitativt utslags representativitet. På s. 119-120 bedöms att man har ett representativt urval av barn i förhållande till det faktiskt gravlagda antalet på kyrkogården med argumentet att eftersom de unga och barnen är gravlagda tillsammans med de vuxna behöver man inte misstänka att barn fanns i högre frekvens på någon del av kyrkogården, som ej är utgrävd (Skrifter fra Svendborg, s 119-120). Från andra undersökningar vet man att det kan finnas koncentrationer av barngravar på begränsade avsnitt, samtidigt, som det förekommer barngravar tillsammans med vuxengravarna. Svendborgtollkarna bör nog fundera litet närmare på vad detta kvantitativa utslag egentligen står för. Det är fullt möjligt att andelen barn varit högre än de 25% barn och unga, som påträffats.

Olaf Olsens synpunkter på hästar i Lund har jag inga reservationer mot, men förstår inte riktigt varför man ska söka syndabocken i det faktum att tabeller och procentberäkning utnyttjats för att beskriva ett sakförhållande. I själva verket kan just dessa redovisningsförfarande användas för att stödja slutsatsen att de hästar, som till äventyrs funnits (kända bl a i förekomst av hästskor) ej utnyttjats som föda. Som slutsats betraktat torde den vara trygg - om också ej speciellt spännande eller intressant.

Olaf Olsen utgår med anledning av Viborg ifrån att mortaliteten i medeltidsstäderna varit så hög att det krävs en kontinuerlig tillförsel utifrån för att förhindra en befolkningsminskning och för att åstadkomma en befolkningsök-

ning. I princip har vi att räkna med att alla - eller det stora flertalet medeltida stadsinneväpnare är inflyttade eller utgör första generationen. Så har förhållandet varit under den tidigindustriella urbaniseringen - dvs 17-, 1800-talen och vi har givetvis skäl att räkna med att så varit fallet också för perioden dessförinnan. Är detta giltigt också för medeltiden och i så fall för hela medeltiden och generellt för alla typer av urbanisering? Svaret är inte självklart givet, utan är beroende på vilka förklaringsgrunder man kan bedöma vara avgörande: är det sociala, ekonomiska, organisatoriska, hygieniska eller medicinska skäl till den höga dödligheten i städerna och på vilket sätt samverkar dessa? Betingelserna för att överleva i en medeltida stadsmiljö behöver inte ha varit lika ogynnsamma som under 1700-talet.

I själva verket skulle Olaf Olsens invändning kunna omformuleras till en forskningsuppgift.

Med detta vill ett frågetecken sättas vid Olaf Olsens invändnings innehåll. Utöver det kan man ställa sig frågande till invändningens relevans i förhållande till det som faktiskt sägs i den behandlade uppsatsen om gravar i Viborg. Det dras i uppsatsen inte några speciella slutsatser kring åldersammansättningen på befolkningen i medeltida städer. Det påpekas att just detta material ger en bild som ser ut på just detta sätt. Det framhålls att det inte finns genomgångar av jämförbart slag på grundval av skelettfynd. De genomgångar som finns med andra utgångspunkter och som ej representerar ett nutida högteknologiskt samhälle (bl a "gamle indianer-populationers liv og dødelighet") "tegner generelt set det samme billede af dødeligheden" utan att detta föranleder några speciella slutsatser om karaktären på det samhällssystem i vilket gravläggning-

arna i Viborg framkommit. I Viborg-materialet har det dock kunnat iakttagas en överdödlighet av kvinnor i fertilitätsålder i förhållande till män som ej kunnat iakttagas i andra studier. Iakttagelsen har intressanta möjligheter och bör prövas närmare, såväl till reliabiliteten som till den generella relevansen. Det är dock av vikt att iakttagelsen redovisas.

Det är svårt att hålla med Olaf Olsen att jämförelsen med andra material - så som det skett i den behandlade uppsatsen - är "absolute worthless". Det måste i högsta grad vara av vikt att konstatera vad som är generellt likt och olik. En rekonstruktion av det samhällssystem, som funnits i Viborg på grundval av sådana analogier vore dock naturligtvis värdelös och missvisande. Någon sådan rekonstruktion har emellertid inte prövats. Dessutom är det svårt att förstå hur Olaf Olsens invändning skulle kunna påverka tolkningen av det redovisade materialet i förhållande till det som faktiskt sägs i uppsatsen. Däremot har ett antal frågor aktualiserats i uppsatsen på grundval av de vunna resultaten. Undertecknad finner inte alla dessa frågor vara speciellt intressanta eller relevanta och kan tänka sig andra, men menar ändå att arbetssättet principiellt måste anses vara riktigt.

Olaf Olsen avfärdar Jan Ekmans slutsats att torsken varit den mest betydelsefulla matfisken i det medeltida Lund. Avfärdandet sker inte på grund av förhållanden i det framlagda källmaterialet utan därför att Olaf Olsen menar att sillen måste ha spelat en betydelsefull roll, trots att man påträffat ytterst få spår efter sill. Sill fiskades intensivt i Öresund och hanterades i stora mängder i Skanör, varför den också måste ha funnits som föda

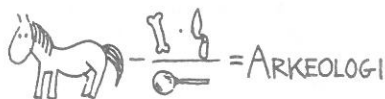
i Lund. Invändningen blir dock mindre giltig om man besinnar att det material Jan Ekman har behandlat till största delen speglar perioden 1020-1050, i viss utsträckning första hälften av 1100-talet och endast i liten grad 12-1300-talet. Skåne- och Blekinge som byggde på det rika sillfisket i Öresund är kända från slutet av 1100-talet och hade sin stora blomstring under 12-, 13- och 1400-talen. Det finns alltså i och för sig ingenting som hindrar att sillen faktiskt var en sällsynt vara under den period, som Jan Ekmans material representerar. Man kan möjligen förebrå Jan Ekman för att i sin tolkning inte klart ha angivit vilken period han yttrar sig om (det presenteras dock i skriften) och för att inte ha skjutit in förbehållet att hans tolkning utgår från materialets sammansättning och inte är garanterad i förhållande till möjliga felkällor (vad beträffar sillen anför dock Jan Ekman själv den felkälla som ligger i att denna fisks ben bryts ned; dessutom argumenterar han inte från en tolkning som villar på att sill ej påträffats. Han lämnar helt enkelt frågan öppen).

Som arkeolog saknar man i Jan Ekmans framställning fr a en redovisning av var respektive material är framkommet. Om detta funnits skulle man kunna ta ställning till frågan om det kan spåras tendenser till förskjutningar i förekomst av olika djurarter i tid och rum. Är det möjligen t ex så att de få fragment av sill, som dock påträffats förekommer i de senmedeltida fyndsammanhangen?

Jag menar sammanfattningsvis att den kritik som Olaf Olsen givit på dessa punkter endast delvis är giltig generellt och praktiskt taget inte alls i förhållande till den uppställda målsättningen att varna för kvantitativ metodiks allmänna farlighet.

Jag menar dessutom att de behandlade arkeologiska materialen visst borde kunna ligga till grund för tentativa tolkningar om sociala förhållanden - dock kanske inte nödvändigtvis just de tolkningar som gjorts men möjligen mera preciserat avgränsade och i förhållande till mera genomförda teoretiska system.

Detta leder fram till vad undertecknad sagt om Skanör. För rättvisans och enkelhetens skull redovisas Olaf Olsens synpunkter genom ett utdrag av hans artikel:

"... we turn our attention to Skanör - a seasonal market place in the province of Scania, once Danish, now a part of Sweden. Here Lars Redin has carried out a thorough quantitative and qualitative analysis of a totally excavated cemetery with approximately 1250 graves⁸⁾. The main result is a well argued analysis of the chronological development of one particular aspect of the burial custom: the position of the deceased in the grave. To this effect Lars Redin reaches convincing results. But he aspires higher. As shown by the subtitle - A cemetery reflecting social structures in Skanör" - he wants to write social history on the basis of his skeletons, and for this purpose divides them into three periods. The middle of these, period II, attracts attention. Both in relation to the preceding and the following period, the middle period has more graves without coffins and an increasing part of the

graves show interment in ordinary clothes. There is also a higher burial intensity; even the outskirts of the cemetery are used in period II, which chronologically must fall in the 14th century.

These features give Lars Redin an impression of less care and increased heterogeneity in the cemetery, justifying "an interpretation to the effect that after an introductory phase of comparative stability the social pattern in the community of Skanör became more disintegrated". The main conclusion is the establishment of "a picture of social pattern which finds expression in the cemetery; the picture reflects a change from stability and social integration via social disintegration and ultimately towards tendencies of a renewed stability". He phrases this cautiously. However, hardly cautiously enough. It is always extremely dangerous to seek social explanations of changes in the burial custom. For instance, an investigator who knows no better might interpret the sudden disappearance of grave goods at the time of the introduction of Christianity as an expression of the impoverishment of society or as proof of the introduction of a communist society! And in the case of Skanör there is reason to be even more cautious.

The excavated cemetery is no average medieval churchyard. Skanör was neither a village nor a town but a seasonal market place, inhabited by thousands of people during the few hectic weeks of autumn herring fishing in the Sound and more or less deserted for the rest of the year. The temporary residents of Skanör were mainly in the fishing trade, young and strong people with a low mortality rate. In normal years, there were hardly many burials. The cemetery probably also lost prospective customers due to the practice

of salting down and repatriating the bodies of wealthy visitors⁹⁾ - a very obvious procedure in a herring market place. But this state of affairs would be completely disrupted by the sudden outbreak of plague or other dangerous epidemics. It is indeed possible that Redin's period II with its "social disintegration", i. e. bodies buried in ordinary clothes and without coffins, is nothing other than the manifestation of a plague during one single autumn season, harrying the otherwise healthy community.

Noter:

8. Redin, Lars, Lagmanshejdan. Ett gravfält som spegling av sociala strukturer i Skanör. With an English summary. Lund 1976 (Acta Archaeologica Lundensia, Series in 4, nr 10)

9. cf. Roesdahl, Else, in Skalk 5, 1979.

Jag försöker mig på punktvisa kommentarer till detta:

1. Det är förvisso alltid svårt att härleda de uttryck för förändringar man iakttar i sitt arkeologiska material till de sammanhang, som är faktiskt giltiga. Det gäller ju att formulera de möjliga strukturerna och pröva vilken som bäst svarar på datamaterialets sammansättning. Viktigt är ju då att de data man arbetar med har så mångsidig sammansättning som möjligt.

Den uttolkare, som i Olaf Olsens exempel väljer ut de två förklaringsalternativen på förändringsfenomen

vid övergången vikingatid-medeltid: materiell utarmning - kommunistiskt samhälle och enbart testar dem i förhållande till förekomsten av gravgods kommer antagligen inte kunna ta ställning till sina två alternativ. Han får formulera någon slutsats, som ligger på en så allmän nivå att den innefattar båda (och en massa andra tänkbara). Den mera kunniga och eftertänksamma undersökaren tar in flera faktorer i bilden (t ex gravfältens organisation, förhållande till kultbyggnad, statusindikerande differentieringar samt samtida förhållanden i det omgivande samhället) och kan förkasta de två förklaringsalternativen som irrelevanta. Tecken på utveckling av organisation och teknologi i kombination med fastare förankring av ett penningväsen kan ej förenas med en teori om allmän utarmning - möjligen ökad utslagning. Särmarkeringen av enskilda - personer och produktionsenheter (i patronatsgravar och topografiska arrangemang ...) passar ej heller in i kommunistisamhällsteorin.^{+) Ett tips vore att vår arkeologi prövade en teori om en revolutionär samhällsförändring som innebar att ett samhällsskikt kunde höja sig över andra och införa sin ordning i stora system. Om han dessutom interpolerade utifrån senare förhållanden kunde han kanske börja beskriva förändringen i termer av "feodalisering" eller något dyligt (efter att givetvis ha infört nödiga definitioner).}

Vad man gärna vill avråda vår arkeo-

---

^{+) Det medges att en uttolkning av förhållandena kring t ex Lenin- och Mao-mausoleerna och dessas kontext knappast heller skulle kunna förenas med denna idé. Detta är ju dock egentligen, omsorgsfullt tänkt av en revolutionär marxist, inte något motargument.}

log från är att tänka ut en enskild händelse och lansera den som förklaring, typ: vid ett bestämt tillfälle kom en väckelsepredikant till bygden, med sin andes kraft omvände denne alla till en flärdfri och gravgodslös inställning. Det utmärkande med en sådan förklaring är att den mycket väl kan vara sann, men att den ändå ingenting förklarar. Varför uppträder och upprätthålles denna nya föreställning att man ej ska ha gravgods i sammanhang med att man skapar fasta kontinuerliga kultcentra i beskydd av någon maktinnehavare? Vilken samhällseliga roll hade detta?

2. Olaf Olsen godtar en hel del i min behandling av gravfältsmaterialet från Lagmanshejdan. Han accepterar mitt relativkronologiska system, tolkningen av horisontalstratigrafien, det urval av data jag gjort, den kombination av dessa jag åstadkommit - ja, faktiskt också min tolkning av dessa vad beträffar homogenitet och heterogenitet i gravskicket. Så vitt jag kan förstå accepterar Olaf Olsen mitt framgångs sätt så länge jag arbetar rent kvantitativt. Det är först i det ögonblick jag hävdar en tolkning på grundval av mitt arrangemang av data, som Olaf Olsen opponerar sig. Han föreslår en mera preciserad tolkning, som har två element: den behandlade kyrkogården och bosättningen - är ej normal, vi bör ha möjligheten för ögonen att enskilda farsoter kan ha orsakat den oreda som visar sig i mindre fasta gravformer.

Det första ledet i argumentationen är i realiteten ett av de grundproblem, som diskuteras i avhandlingen: hur ska vi uppfatta denna kyrkogård? Har den anknutit till en fast bosättning eller till en periodisk? Finns möjligheten att förhållandet har förändrats under medeltidens lopp: från en tidig liten avgränsad bosättning till en senare

periodisk? Har kyrkogården varit knuten till en klart avgränsad grupp, eller representerar den en mycket sammanfattad population?

Alla dessa möjligheter och kombinationer av dem utgör de källkritiska utgångspunkterna för en behandling av materialet från kyrkogården på Lagmanshejdan i Skanör. De tolkningsförsök, som kan ges har att ta hänsyn till dem. Det kan innebära att behandlingen ger utrymme för en avgränsning av problemet (man skulle t ex teoretiskt kunna hävda att materialets sammansättning i sin helhet överensstämmer med en normal population, vad beträffar köns- och ålderssammansättning, att det finns en logik i förändringen på populationens storlek från tid till tid, på karaktäristiska enskildheter av typ *discreet traits*, konstruktionselement eller organisation av gravläggningar osv). Möjligen skulle man kunna iakttä abnorma drag i någon eller några avseenden, som enbart gjorde vissa avgränsade tolkningar rimliga; alternativt kan man finna fram till en generaliseringsnivå, som möjliggör giltiga - och meningsfulla - slutsatser.

I varje situation, där människor verkar i organiserad produktion existerar det sociala förhållanden - det är ju närmast en truism. Därvidlag spelar det ingen roll om produktionssystemet är permanent eller periodiskt. Det sociala mönstret - systemet - strukturen - kan vara statiskt eller föränderligt beroende på produktionssystemets karaktär. Ett socialt system utrustar sig med koder av olika slag: symboler, vanor, funktion roller ... som påverkas till sin karaktär och sammansättning av det sociala systemets stabilitet eller förändring. Det är ej att "aspirera speciellt högt" att formulera tolkningar kring sociala strukturer när man hanterar ett så primärt kulturindikerande material som gravar.

Olaf Olsen föreslår en mera preciserad tolkning än den jag gjort. Lagmanshejdans kyrkogård har utnyttjats av en extrem befolkningskategori: vuxna människor i produktiv ålder; i första hand de som det inte sörjts hemtransport för (vilket skulle kunna innebära att i första hand de socialt lägsta skikten lämnats för gravläggning i Skanör). Period II med dess mindre fasta gravlägningsformer är uttryck för en eller kanske några isolerade farsoter, begränsade till tid.

Mot detta kan jag säga: Denna tolkning är möjlig men det går ej att hitta stöd för den i det tillgängliga materialet (vilket givetvis kan vara följden av materialets metodiska svagheter). I den mån man kan utläsa något motsäger det närmast Olaf Olsens tolkning. Det har t ex förekommit ett inte så litet inslag av barnbegravningar på Lagmanshejdan (vilket skulle kunna antyda hela familjebildningar); gravlägningsformen har i stort sett varit enhetligt organiserad; i förhållande till första ledet i Olaf Olsens tolkning kan man dock inte uppåda några avgörande invändningar - liksom ej heller något stöd för den. Det gäller enligt min mening också om man innefattar det arkivaliska materialet.

Vad beträffar det senare ledet - farsoternas härjningar - menar jag dock att man kan vara mera skeptisk. Det finns ingenting i kyrkogårdens organisation, som tyder på plötslig massdöd, kyrkogården har, sannolikt i samband med Period II utnyttjat ett större markområde. Det är ej strategiskt belagt, men av allmäntopografiska skäl troligt att detta kombinerats med konstruktionen av den vattengrav, som omgivit kyrkogården. Detta tyder snarast på organisation och planering - inte på panikutvidning i samband med en allmän katastrof. Gravarna i period II har indivi-

duell prägel; det är inte fråga om massgravar, vilket borde ha varit en rimlig lösning i en katastrofsituation.

Detta är inte slutgiltigt avgörande invändningar. Som påpekas i avhandlingens slutsummeringskapitel, s 183: har ingenting bevisats med bindande kraft. Dock menar jag att den skiss som givits i avhandlingen av en utveckling från social stabilitet och kulturell integration mot instabilitet och differentiering, håller och är applicerbar även om t ex katastrofteorin i någon mer eller mindre dramatisk variant skulle anföras. Vad är mera upplösande för sociala system och samhällelig organisation än katastrofer i masskala?

Jag finner m. a o inte något stöd för katastrofteorin, men menar ändå att om den är riktig, ändrar den inte slutsatsernas karaktär. De får endast en mera preciserad koppling. Det verkligt tråkiga med denna teori och det som ytterst gör den näst intill ointressant är att den ej är prövbar. Den ligger utanför ramarna för det som vi faktiskt kan undersöka.

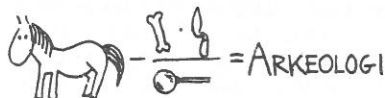
Jag angav inledningsvis att Olaf Olsens kritik pekar på en avgörande svaghet i mitt avhandlingsarbete. Svagheten knyter sig inte till att jag dragit generaliserande slutsatser kring sociala förhållanden - detta anser jag vara en självklar uppgift. I stället menar jag att avhandlingen har sin svaghet i att den inte bygger på ett redovisat teoretiskt system. Det samhälle och det sociala system, som förutsätts, finns inte beskrivet och analyserat. Det finns en inte klart utsgagd uppfattning om brytning mellan olika produktionssystem, utan att dessa beskrivs och utan att karaktären på en brytning av detta slag anges. Följden av denna brist är att avhandlingens målsättning är vag, den genomförda behandlingen

är metodiskt osäker och de formulerade slutsatserna är svårgripbara. Avhandlingen utmynnar i en anvisning till ett mera utvecklat forskningsprogram, som dock inte formuleras. I konsekvens är det svårt att egentligen uppfatta den utförda forskningsinsatsens användbarhet.

Det skulle kunna utvecklas än mer omfattande kritik av "Lagmanshejdan". Den kritik jag tänker mig skulle dock sannolikt inte se ut som den kritik Olaf Olsen angivit. Bristen med min avhandling är nämligen inte att jag dragit för långtgående slutsatser utan att de slutsatser, som dragits är för få och för vaga. Jag tror att detta belyser att jag och Olaf Olsen har olika syn på vetenskapens möjligheter och uppgifter.

Jag vill dock hävda att Olaf Olsens utgångspunkter inte automatiskt medför större objektivitet eller förutsättningslöshet än vad mina gör. Jag har försökt visa i mina kommentarer att Olaf Olsen i sina resonemang bygger på antaganden, föreställningar och förutsättningar. Det är dock inte alltid som dessa redovisas och ges teoretisk motivering.

Avgörandet mellan de två olika ståndpunkterna bör således fällas inte på frågan om endera av dem producerar den säkraste kunskapen (den trivialaste kunskapen är alltid mycket säker). Frågan bör i stället vara vilken, som befattar sig med de mest intressanta frågorna.

Eftersom Olaf Olsen har tagit exempel i min avhandling på vådan av att dra slutsatser utöver faktagranskningsnivån, ska jag turnera med synpunkter på avhandlingen, Hørg, hov og kirke, Olaf Olsens doktorsdisputas från år 1966. I denna görs en grundlig och spännande genomgång av hur källmaterialet - det arkeologiska och det arkivaliska - speglar frågan om kontinuiteten mellan hednisk och kristen kult, framför allt vad beträffar lokaliseringen av kultplatser. Ämnet är ju onekligen viktigt, eftersom det går in på ett av de viktigaste skedena i skandinavisk historia: konfrontationen mellan två olika samhällsformationer, framväxten av nya sociala skikt, statsorganisationen, etableringen av en penningekonomi... Betydelsen av kontinuitet och brott när det gäller kultutövningen knyter sig givetvis till frågan om maktförskjutningar inom den aktuella samhällsbildningen. Vi undersöker kultens uttryck och organisering för att få ett underlag för en samhällsanalys.

Detta steg tar inte Olaf Olsen. Enligt min mening är detta hans avhandlings stora begränsning. Egentligen motiverar han aldrig att han genomför sin undersökning, genom att ange vad man skall använda den nya kunskapen till. Han vågar ej heller ta ställning till kontinuitetsproblemet utan stannar vid att fastslå att kontinuitet inte kunnat konstateras.

Jag menar att Olaf Olsens genomgång borde ha försvarat sin plats i samband med en undersökning av den samhällsförändring, som ägt rum vid övergången vikingatid-medeltid och som berörts tidigare i detta inlägg. Jag menar att det är en begränsning i Olaf Olsens avhandling att den inte ställde sig uppgiften att genomföra denna undersökning.

Till skillnad från Olaf Olsen vill jag

hävda att arkeologin - medeltidsarkeologin - bör använda sig av kvantitativa metoder. Det bör produceras spridningsplaner, räknas procent, eventuellt också utnyttja datamaskiner i sådana fall där detta kan vara lösnande. Kvantitativa metoder ger möjligheter att behandla kvalitativa frågeställningar. Om våra frågor dock inte har kvalitet hjälper det inte hur mycket vi räknar och plottar in på kartor.

Det har utkommit en ny bok av Klavs Randsborg: *The Viking Age in Denmark*,

om vilken *Current Archaeology* säger: "This is a provocative, difficult and often infuriating book, but it makes all other books on the Vikings look a generation out of age" (*Current Archaeology* No. seventyone sid. 368).

I denna bok bygger Randsborg hela sin framställning på kvantifierade data. Han genomför en beskrivning av en social och samhällelig förändring med hjälp av arkeologiskt material. Om han har rätt eller fel i sin beskrivning torde snarast bero på karaktären av de frågor han rest - inte på grund av att han sökt behandling av dem i kvantifierade datamaterial.

Lars Redin

PROCESS
STRUKTUR
PROBLEMINRIKTNING
SAMHÄLLE
TEORETISK BAS
TOLKNING

SVAR TIL LARS REDIN

I sin kritik af mit Marstrand-foredrag giver Lars Redin en karakteristisk af mit videnskabssyn. Han mener, at jeg vil "vara verklighetens tolk, ej dess analytiker eller beskrivare", og at jeg er tilhænger af et videnskabsideal, der indskrænker arkæologens opgave til "att samla in data och åstadkomma en så trogen och noggran beskrivning av dem som möjligt".

Det står mig ikke klart, hvorledes Lars Redin er nået frem til denne for mig overraskende opfattelse af mit arkæologiske ståsted. Det kan ikke være på grundlag af et dybtgående kendskab til min produktion - havde Redin haft et sådant, ville han formentlig havde opdaget, at arkæologien først får virkelig mening for mig, når den bruges til at udrede historiske sammenhænge. Jeg er sikker på, at jeg er mindst lige så ivrig som Lars Redin efter at få de arkæologiske forekomster til at fortælle om samfundsforholdene i tidligere tider. Så vidt skulle der herske fuldstændig enighed mellem os.

Jeg er heller ikke uenig med ham i den grundlæggende opfattelse, at arkæologen skal "formulera teorier om sammanhang och pröva dessa teorier på våra data". Det vil enhver historisk indstillet arkæolog gøre, bevidst eller ubevidst. For mig, der som Lars Redin bygger på et marxistisk historiesyn, sker det bevidst og som et centralt led i arbejdsprocessen.

Alligevel kan Lars Redin have ret i, at der en afgørende forskel mellem vore opfattelser af, hvorledes arkæologen bedst griber sin opgave an. I mit arbejde er det de arkæologiske forekomster selv, der står i centrum, og jeg ville aldrig drømme om at be-

lemre omverdenen med mine tanker om samfundsmæssige sammenhænge, med mindre jeg finder dem om ikke beviste, så dog sandsynliggjorte af mit arkæologiske (og skriftlige) kilde-materiale. Det er bl. a. derfor, at Lars Redin har ledt forgæves i "Hørg, hov og kirke" efter en vurdering af samfundsudviklingen i tiden omkring religionsskiftet. De kilder, som jeg havde taget mig for at analysere, gav mig ikke inspiration til nytænkning på dette område, og jeg fandt ingen anledning til at garnere bogen med ideologiske trosbekendelser.

I Lars Redins krav fornemmer jeg en enøjet indstilling, som passer mig dårligt. Jeg vil hævde min og alle andres ret til at behandle arkæologiske emner uden nødvendigvis og til enhver tid at skulle optræde som samfundsanalytikere. Omvendt finder jeg det helt i orden, når andre arkæologer foretrækker at tage deres udgangspunkt i abstrakte teorier om samfundsudviklingen. Der kan komme rystende uhyrligheder ud af det, specielt når de pågældende skribenter savner den nødvendige historiske baggrundsviden. Men de bedste af dem vil utvivlsomt kunne tilføre faget frugtbare nye impulser og synsvinkler.

Nu til mit foredrags egentlige emne: kvantificeringen i arkæologien. Lars Redin skriver herom: "Till skillnad från Olaf Olsen vill jag hävda att arkeologin - medeltidsarkeologin - bör använda sig av kvantitativa metoder". Jeg ser ikke denne "skillnad", eftersom jeg både i indledningen og afslutningen af foredraget klart præciserer, at jeg går positivt ind for brugen af kvantificering. Hvorledes Lars Redin har kunnet overse dette, er mig en gåde. Det jeg vender mig imod, er ikke kvantificeringen som sådan, men den udbredte misbrug af de kvantita-

tive vidnesbyrd, der forekommer i middelalder-arkæologien. Misbrugen har tre hovedårsager: den ene er mangel på common sense, den anden er manglende historisk viden og indsigt, den tredje er utilstrækkelig beherskelse af historisk og arkæologisk kildekritik med begrebet 'repræsentativitet' som nøgleord. Den første mangel er der måske ikke så meget at gøre ved; man kan jo ikke tvinge folk til at tænke sig om. Men der er for mig ingen tvivl om, at fremtidens middelalder-arkæologer må blive mere og mere historisk bevidste. Uden grundig tilegnelse af middelalderhistorien og af den historiske kildekritik bliver man

ikke en kompetent middelalder-arkæolog.

Til de mange enkeltheder i Lars Redins indlæg kun dette: i den alvorfulde kritik savner jeg i nogen grad en forståelse for nuancerne i mit foredrag. Både forslaget om et 25-årigt forbud mod arkæologiske udbredelseskort og betragtningerne over de fundtomme graves vidnesbyrd om kommunisme m. m., som Lars Redin går så stærkt op i, blev selvsagt fremsat med et glimt i øjet.

10 september 1980

Olaf Olsen

O.K. Nog var jag bombastisk angående kommunismen, men var tar den marxist vägen, som aldrig analyserar samhällssystem?

L. R.

ET LITET BREV FRA ØDEMARKA

Takk for et inspirerende tidsskrift, det leses med interesse og egger mange ganger nesten til å kaste seg over skrivemaskinen - det kommer nok en gang.

Kartet over feltarbeid i 1980 (nr 2 1980) provoserer fram et supplement fra de nordlige himmelstrøk, det må gjerne bringes videre hvis redaksjonen ønsker det.

Stoffet i samme nr. var tankevekkende, ikke først og fremst på grunn av artiklenes kvalitet, men gjennom den blottlaegging vi har fått av fagets mest "tungtveiende" sjølpresentasjon, utstillingene. Duverden for et debattbehov vi har!

I tilknytning til det som er sagt ovenfor, finner jeg det ønskelig med en litt uttidig korreksjon til det som står i redaksjonens forord på s. 2: Oldsaksamlingen ved Universitetet i Oslo er ikke et norsk nasjonalmuseum, men et (det største) av fem likestilte arkeologiske distriktsmuseer. Jeg nevner dette fordi det vedrører den fagpolitiske tolkinga av arkeologiens sjølpresentasjon i Oslo.

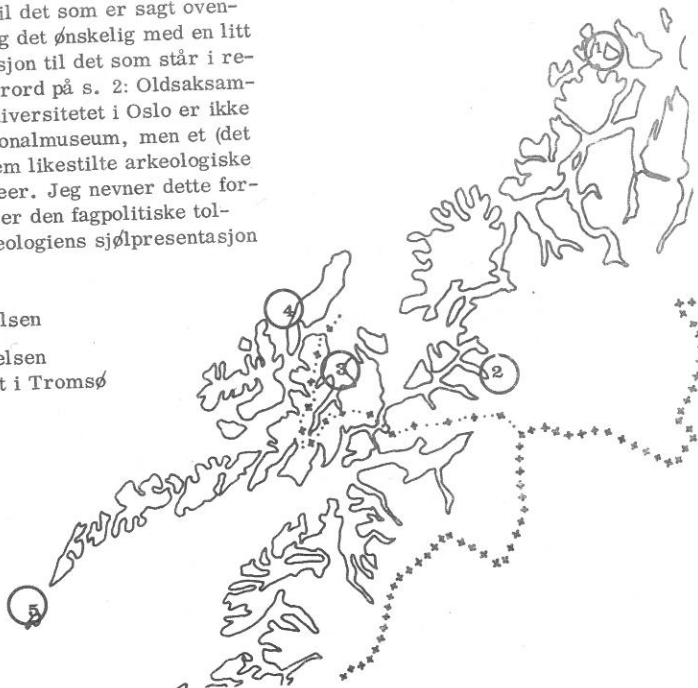
Med beste hilsen

Reidar Bertelsen
Universitetet i Tromsø

Mellomalderarkeologiske undersøkelser i Nord-Norge, sommeren 1980

- 1 Helgøy i Karlsøy: gårdshaug (aug)
(univ. i Tromsø, Helgøyprosjektet)
- 2 Soløy i Lavangen: gårdshaug (juni)
(univ. i Tromsø, IMV-ISV)
- 3 Utstrand i Kvaefjord: gårdshaug (juni)
(univ. i Tromsø, IMV)
- 4 Bølgard på Andøy: gårdshaug (aug)
(univ. i Tromsø, IMV-ISV)
- 5 Nordland på Vaerøy: gårdshaug (juli)
(univ. i Tromsø, IMV)

(IMV=Tromsø Museum, ark. avd.
ISV=Institutt for Samfunnsvitenskap)

DEBATT

Jan Lindh har i META nr. 1-80 noen sidebemerkninger om naturvitenskap og om evnen til å se mulighetene i et arkeologisk kildetilfang, som vekker motforestillinger.

Derfor: Kjære Jan Lindh

Naturvitenskapene er ikke å priori hjelpevitenskaper til den arkeologiske forskningsgren- og natuviterne er ikke hjelpevitere til arkeologer. De kan være det -f. eks. når vi ber om svar på et spesifikt spørsmål om bergartsbestemmelsen til ei steiøks. Men begynner du å spørre hvorfor denne bergarten ble brukt, begynner natuviteren å jobbe på linje med deg - da trer mennesket i sentrum for interessen. I den grad siktemålet med forskningen er å finne svar på spørsmål om mennesker (som C-A M har formulert det) er naturvitenskapelig kunnskap en like nødvendig del av arkeologisk forskning som ren gjenstandskunnskap er - og vil derfor ikke kunne karakteriseres som hjelpevitenskap. Og det er da det dere driver med i bygravningene også. Til nød vil man si at vi bruker grensevitenskaper. Men like gjerne kan man - i den grad man bygger på utgravd materiale og man trenger å skille etter materialets art si: arkeozoologi, arkeobotanikk, artefaktarkeologi, bygningsarkeologi, osv?

Jeg tror forøvrig at vi ikke bør kaste med sten. Vi sitter alle i et glasshus. Din "førvånande" över Kulturens manglende? kunnskaper om muligheter som ligger i analyser av naturvitenskapelig materiale er søærdeles malplassert dersom vi tenker på våre egne gravninger her i Norge. La oss feie for egen dör, för vi setter igang foran andres. Men la oss for all del, dele våre erfaringer og resultat med andre. I all vennskapelighet

Jenny-Rita Næss. AmS. Stavanger

DEBATT

HAR KALMAR STAD UPPSTÅTT UR INTET?

I senaste numret av META läser man med stigande häpnad en recension av första bandet av Kalmar stads historia. Claes Wahlöö menar tydligen på fullt allvar att den tid och den bebyggelse i området som legat före den formella stadsbildningen inte har någon som helst betydelse för uppkomsten av en stad.

Det är verkligen omöjligt att ansluta sig till recensentens generella slutsats "att de förhistoriska skedena fullkomligt saknar relevans för stadsbildningarna och därför inte har det minsta i stadshistoriska monografier att göra". Man behöver inte tillgripa någon "extrem evolutionism" för att finna det berättigade i att gripa tillbaka på förhistoriskt material vid behandlingen av en stads historia.

När det gäller Kalmar vet man överhuvudtaget inte när en tätbebyggelse uppstod på den plats där staden nu ligger. Det är ett faktum att det redan under vikingatiden vid Kalmarsund fanns flera borgar och handelsplatser.

Förutsättningarna för dessas tillkomst ligger åtminstone delvis i en bebyggelse som går långt tillbaka i tiden. Man kan nämna bebyggelsekomplexen vid Hagbyån och vid Ljungbyån från folkvandringstid, vendetid och vikingatid, en bebyggelse som med skäl anses ha haft intäkter av en järnhantering vars uppland var det småländska malmförande området.

Men låt oss se på innehåller i Kalmar stads historia i litet närmare. Av bokens 416 sidor är det i själva verket bara 46 sidor (17-62) i den löpande texten som behandlar material som är äldre än folkvandringstid. Till detta kommer visserligen 43 sidor fornminnesinventering och 12 sidor som behandlar fornlämningarna men dessa partier vimlar av material från yngre järnålder, material alltså som står i direkt relation till uppkomsten av en tätort, stad, vid den förhistoriska tidens slut eller i början av medeltiden. De förhistoriska partierna innehåller dessutom utredning av de naturliga och naturgeografiska förutsättningarna inom området med bilden av fördelningen mellan land och hav. Det är många frågor av intresse för den senare stadsbildningen.

Den minst sagt lättvindiga recensionen vittnar om bristande förståelse för perspektiv och sammanhang och dessutom om en antiekologisk inställning som är svår att förstå i nutiden.

Berta Stjernquist

TILL EN EVOLUTIONIST

Jag läser till min häpnad att - trots en uttrycklig brasklapp om att min kritik av dispositionen av Kalmar stads historia inte var en recension i egentlig mening - Berta Stjernquist envetet kallar inlägget recension.

Till saken. Jag menar verkligen inte att den bebyggelse som legat före stadsbildningen saknar betydelse. Däremot menar jag att den saknar relevans, vilket är det samma som att den inte orsakat Kalmar. BS använder begreppet formell stadsbildning på ett sätt som antyder att hon räknar med något slags protostadium som skulle överbrygga den lakun som bevisligen finns mellan vikingatidens slutskede och Kalmars uppkomst. Jag skrev faktiskt dessutom att det sena vikingatida skedet stundom självklart skall föras in i resonemangen om urbaniseringen. Förutsättningarna är viktiga,

men får inte sammanblandas med orsakerna. Det torde vara omöjligt att hävda att områdets bebyggelsemässiga och naturgeografiska förutsättningar oundvikligen skulle leda till grundandet av en stad.

Beträffande min lilla exercis med sid-antalen ser jag till min tillfredställelse att BS halft om halft går med på att 101 sidor kan undvaras.

Slutdelen av repliken anklagar mig för diverse fula egenskaper bl a en anti-ekologisk inställning. Till detta kan jag bara säga att det vore mig fjärran att hävda att de naturliga och naturgeografiska förutsättningarna skulle sakna betydelse. Kollisionskursen ligger väl även här i en skiljeaktig syn på historieprocessen.

För att komma med en lika svepande anklagelse mot BS som hennes "anti-ekologiska inställning" är det mig kanske tillåtet att hävda att hon står för en ekologisk-deterministisk evolutionism, som är svår att förstå i nutiden.

Claes Wahlöö

DÄR SKALL STADEN
LIGGA (OM SISÅDÄR
7000 ÅR)

CWW-80

LITTEKATLUR

LUBECK I NYTT LJUS

Ingen vill eller kan ifrågasätta att Lübeck under 1200-talets lopp kom att spela en avgörande roll för en efterhand revolutionerande omvandling av handelslivet och den ekonomiska politiken inom framför allt östersjöområdet. I vilken grad de nordiska handelsorterna genom sin egen aktivitet medverkade till förändringen respektive slaviskt följde efter eller påtvingades Lübecks ledning bör kunna prövas genom en analys av den förändringsprocess, som ägde rum i det omedelbart föregående skedet, dvs i runda tal tiden 1150-1250.

Rörigs och alla hans efterföljares principiella hävdande av Lübecks grundande som ett "Unternehmungskonsortium" om ej 1143 så i varje fall 1158 stöder man bl a på att det redan då utbildats ett tomtmönster kring det i samband med grundandet anlagda torget. Grundandet skedde, menar man, på jungfrulig mark och riksfrihetsprivilegiet från 1226 utgör slutpunkten på en expansiv ekonomisk och politisk utveckling.

Om i stället greve Adolfs övertagande av området 1143 utgör ett införlivande av en redan existerande handelsort som ges vissa rättigheter, och om riksfrihetsprivilegiet i stället är ett program, som man vill försöka genomföra, vad betyder då detta för uppfattningen om kringliggande områdets men kanske framför allt danskarnas

roll i handelsverksamheten och de därtill knutna stadsbildningarna. En skildring av skandinavernas framträdande roll i östersjöhandeln under den ifrågavarande perioden har redan gjorts av Aksel E. Christensen och Erik Lönnroth med deras "klassiska" framställningar vid det nordiska historikermötet i Århus 1957. Inom den tyskpåverkade forskningen har deras synpunkter emellertid rönt ett påfallande ringa beaktande.

Det är av denna anledning desto mera glädjande att man nu i Lübeck från egna utgångspunkter börjar komma fram till en mera nyanserad och för övrigt mera komplex och spännande syn på Lübecks utveckling fram till mitten av 1200-talet. Utgångspunkten är rent arkeologisk, men glädjande nog finns det en och annan historiker, som uppfattar de otvetydiga vittnesbörden i det arkeologiska källmaterialet utan att de skrivna källorna behöver åsidosättas men fastmer omtolkas.

Det empiriska arkeologiska grundlaget för en ny syn på det "tyska" Lübeck, dvs halvön mellan Trave och Wakenitz, har under senare delen av 1970-talet presenterats i en rad uppsatser i bl a de publikationer, som förtecknas efter denna redogörelse. Sedan Günther Fehring i början av 1970-talet övertagit rollen som den vetenskaplige ledaren för "Bodendenkmalpflege" har han

fört W. Neugebauers arbete vidare med medvetet riktade undersökningar inom det medeltida stadsområdet.

Här kan endast antydvas, vad man börjat skönja. Halvön var ej jungfrulig mark när Adolf II 1143 kom i besittning av området. En slavisk bosättning med bl a en borg har kunnat konstateras från slutet av 700-talet. Arten av kontinuitet framåt i tiden är ännu något oklar, men någon form av slavisk bosättning och aktivitet med möjligen bl a de 1138 från Alt-Lübeck fördrivna köpmännen kan ha funnits när Adolf införlivar området med sitt grevskap. Stödet för att en regelrätt torgstad i det sena 1200-talets be- märkelse nygrundats vid Henrik Lejonets övertagande av området 1158 motsäges av att de högmedeltida torget med de kringliggande kvarteren ej uppvisar någon form av sådan bebyggelse eller reglering förrän ett gott stycke in på 1200-talet. Samma sak gäller för andra delar inom stadsområdet, som föreslagits som de äldsta grundläggningkvarteren. Trähusbebyggelsen är allenarådande fram mot mitten av 1200-talet. Intressant är i sammanhanget avancerade och f ö dendrokronologiskt daterade konstruktioner - syllburet fackverk, delvis tillkomna under den tid då Lübeck 1202-1226 var under dansk överhöghet. Därmed inte sagt att de konstruktiva impulserna skulle ha kommit från Skandinavien.

Nyorienteringen i synen på det äldsta Lübeck kan förvisso icke fränkänna staden och dess köpmän deras betydelse som initiativtagare i en kommande handels-politisk ledarroll i östersjöområdet. Det nya är att tillblivelseförloppet inte kan tecknas så enkelt och givet som tidigare. Det fortsatta arkeologiska historiska, mycket brett upplagda, forskningsprogrammet är självfallet

i första hand inriktat på Lübeck självt. De delar därav, som kan ha intresse även för sydsandinaviska problem är t ex en antydning om en tidig integration mellan slavisk och tysk inte blott bosättning utan även aktivitet, sedan man ur diskussionen börjat rensa bort anakronistiska och nationalistiska synsätt.

Med en hänvisning till Århus 1957 kan man också utöver den speciella lübeck-problematiken fråga, hur utvecklades samtidigt de sydsandinaviska och gotländska handelsplatserna? Om det visar sig att Lübecks dominans under den berörda perioden ej varit så stor som man tidigare ansett, kan man fråga sig om inte de framväxande sydsandinaviska stadssamhällena på sitt sätt också kan ha spelat en roll i utvecklingen. Eftersom slutresultaten blir olika, vilka bakomliggande faktorer kan ha varit verksamma med hänsyn t ex till graden av bundenhet respektive autonomi gentemot agrarsamhället.

När övergår de lübska köpmännen från att vara mercatores frequentantes till att bli mercatores manentes? Finns det några möjligheter att genom arkeologiska iakttagelser formulera kriterier för denna förändringsprocess? Omvänt, vilka arkeologiska iakttagelser i de sydsandinaviska städerna talar ett motsatt språk? Kort sagt, hur ser totalstrukturen ut som befrämjar respektive fördröjer den form av kapitalbildning, som mer och mer fjärrar producerer och konsumenter från varandra, och som kommer att utgöra grunden för en bestämd ekonomisk utveckling i det eftermedeltida samhället?

Merparten väsentliga arkeologiska undersökningar redovisade i: Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte, Band 1, 1978.

Sammanfattande och dessutom historiska och kulturhistoriska bidrag i: Archäologie in Lübeck, Museum für Kunst und Kulturgeschichte der Hansestadt Lübeck, 1980.

Rolf Hammel, Ein neues Bild des alten Lübeck. Archäologische Ergebnisse aus der Sicht des Historikers. Zeitschrift des Vereins für lübeckische Geschichte und Altertumskunde. Band 59, 1959.

Erik Cinthio

BEHÖVS META?

Det är nu ca 1 år sedan det första numret av META gavs ut. Redan då skisserade vi tänkbara risker med att starta en tidskrift av den här typen. Det ena var den ekonomiska sidan. Vi uppskattade att 4-500 medlemmar behövdes för att hålla det hela flytande. Det andra var att vi menade att läsekretsen skulle stå för tidningens innehåll.

Hur blev det?

Tidningen fick en pangstart tack vare lösnummerförsäljningen på medeltidskonferensen i Marstrand. Där knöts också kontakter, vilka hjälpte oss att sprida tidningen ut över landet och även utanför. Två nummer gavs ut under 1979. Tryckkostnaden för dessa var:

META 1	1.025	(500 ex) 22 s
META 2	1.650	(400 ex) 30 s
summa	2.675 kr	

Distributionskostnaden och övriga omkostnader är ca 500 kr per nummer. Medlemsantalet under 1979 var 344 personer och med en avgift av 15 kr per medlem var intäkterna 5.160 kr. Utgifterna stannade vid 3.391 kr. Mellanskillnaden användes för utgivningen av nr 1 1980. För inte nog med att prenumerationsavgiften flöt in trögt, dessutom sjönk antalet medlemmar till nästan hälften (strax under 200).

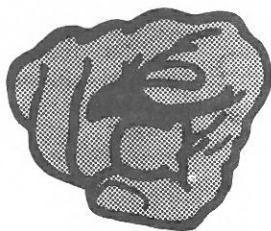
Hittills har ca 300 betalt 25 kr vardera. Tryckkostnaderna för årets nummer har varit högre dels för att få ut tidningen i tid, dels för att fotografier kräver en dyrare teknik:

META 1	1.982	(600 ex) 32 s
META 2	2.696	(600 ex) 28 s
summa	4.678 kr	

META:s tillgångar är idag 3.700 kr, vilka skall användas att producera resterande 2 nummer för 1980. Slutsatsen blir att när vi inte lyckas nå målet 4-500 prenumeranter, trots upptryckning och distribuering av 1000 st foldrar, måste årsavgiften höjas med en tia. Om det i sin tur medför förlust av medlemmar hänger intimt ihop med vårt andra problem, tidningens innehåll. Det mesta hittills har antingen skrivits eller initierats från redaktionen, vilket är ohållbart i längden. Vi har tre tänkbara alternativ på hur framtiden kan gestalta sig:

1. Samarbete med lokalredaktioner kan bredda innehållet och kanske även intressera fler för tidskriften.
2. Det redaktionella ansvaret växlar (inom eller utom Sverige).
3. META läggs ner.

Vi har här redovisat dagsläget och överläter nu åt er att avgöra framtiden. Vi ser fram emot synpunkter och konstruktiva förslag. Tyck till!

**META
needs
you**

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

- 1 Redaktionellt
- 2 Kvantitativ hållning och/eller teoretisk medvetenhet - ett problem i medeltidsarkeologi? (L. Redin)
- 14 Svar till Lars Redin (O. Olsen)
- 16 Et litet brev fra Odemarka (R. Bertelsen)
- 17 Debatt: Till Jan Lindh (J.-R- Naess)
- 18 Debatt: Har Kalmar uppsått ur intet? (B. Stjernquist)
- 19 Till en evolutionist (C. Wahlöö)
- 20 Lübeck i nytt ljus (E. Cinthio)
- 22 Behövs META?

META ges ut som medlemstidning av Medeltidsarkeologiska föreningen. Medlemskap i föreningen erhålles genom att medlemsavgiften (för år 1980 25 kr) insätts på postgironummer 45 32 11 - 5. Manusbidrag till tidskriften sänds till Medeltidsarkeologiska föreningen, LUHM, Krafts torg 1, 223 50 Lund.